

La infodèmia: una pestilència indeturable?

Jordi Corominas

“La pestilència és, de fet, molt comú, però ens costa molt creure en la pestilència quan davalla sobre nosaltres.”

(Albert Camus)

La pandèmia de la Covid-19 ha provocat una ingent proliferació de “fake news”, boles, teories conspiratives i campanyes negacionistes a les que l’OMS ha donat el nom de «infodèmia». La seva difusió ha estat i és tan o més ràpida que la del coronavirus i té també conseqüències letals. Al segle XIV, en la pandèmia de la pesta negra, el bacteri *Yersinia pestis* tampoc va ser l’únic causant de morts, sinó que també va ser decisiva la infodèmia que la va acompanyar: es va acusar els jueus d’haver enverinat els pous per provocar l’epidèmia i es va iniciar la seva persecució. D’això és queixava el jueu català i poeta Moixé Natan de Tàrraga: “La gent del poble, el dia que passa qualsevol pesta o fam, fa tremolar la terra cridant: Tot això passa per culpa dels pecats de Jacob! Destruïm aquesta nació, matem-los!”¹

També es va iniciar la cacera dels estrangers, els leprosos, les bruixes, els heretges, tots considerats com els veritables causants de la pestilència. El sentiment

d’incertesa davant una vida que podia ser destruïda en poc temps en mig de patiments terribles, grans angoixes i pors mortals, la ignorància de la veritable causa de les morts (fins a finals de segle XIX no es va saber que els bacteris causaven multitud de malalties), l’obscurantisme regnant (l’accés a la cultura era mínim), els interessos econòmics de la noblesa i els reis, i la peremptòria necessitat humana de trobar sempre bocs expiatoris² són sovint evocades per explicar els linxaments medievals.

La denominació de pesta negra no es va popularitzar a Europa fins al segle XVIII, probablement per les taques negres que provocava la malaltia. Els medievals la van

¹ *Qüestions de vida de Moixé Natán, jueu de Tàrraga*, Tesi doctoral de de Josep Xavier Muntané, UAB, Barcelona, 2010, pp. 41-45.

² En el següent article explico, seguint a R. Girard, el funcionament i l’abast d’aquest mecanisme: “[La resistència cristiana al populisme](#)”, Perifèria CPG, 2019

conèixer com pestilència maligne o gran pestilència. El nom “pestilència” remet a alguna cosa nauseabunda i especialment a la idea d’aire corrupte i és que els metges de la pesta negra explicaven la malaltia per la conjunció de l’astrologia amb la teoria miasmàtica que suposava que les malalties eren producte de la contaminació de l’aire:

“La causa primera i distant d’aquesta pestilència va ser que l’any de Nostre Senyor de 1345, precisament una hora després del migdia, al vintè dia del mes de març, va haver-hi una conjunció de tres planetes majors a Aquari que produeix, segons l’explicació del filòsof Aristòtil en el llibre de *Les causes de les Propietats dels Elements* al parlar de la conjunció de planetes i els seus efectes pestilents, la ruïnosa corrupció de l’aire que ens rodeja”³. Per això, per protegir-se de l’aire podrit i fètid, alguns metges de la pesta negra utilitzaven màscares, que semblaven becs d’au, plenes d’herbes aromàtiques.

Pel poble, que no coneixia per res Aristòtil, les causes de l’epidèmia s’explicaven fonamentalment com un càstig diví: “Va arribar la mortífera pesta [...] per la justa ira de Déu tramesa damunt dels mortals a fi de corregir les nostres iniquès obres”⁴. Déu deixava operar a les forces demoníques que s’expressaven especialment a través de persones no cristianes (bruixes, jueus, moriscs, estrangers) o no prou pies.

En la infodèmia del segle XXI trobem, salvant evidentment les grans diferències, algunes coincidències sorprenents. Per a milions de persones del nostre món els causants de la pandèmia són els immigrants, els estrangers, els altres, els que tenen religions, costums o identitats diferents de les nostres. Molts nord-americans creuen que es tracta d’un pla maquiavèl·lic dels xinesos i molts xinesos d’un pla dels nord-americans. Els islamistes consideren que és l’expressió de la depravació del món Occidental: “si tota la terra fos musulmana no hi hauria coronavirus”⁵. Els islamòfobs que es tracta d’un pla islamista per enfonsar la Índia o Occident, una mena de corona-*gihad*⁶. Per posar només un petit exemple del nostre país, però que es repeteix arreu, el portaveu de Vox en matèria sanitària, Juan Luis Steegmann, va demanar al govern que “vigilés de forma estricta” les ONG que es dediquen al rescat o acompanyament d’immigrants ja que, a més de “fomentar” la immigració il·legal, “aconseguiran matar els espanyols a força d’infeccions de coronavirus”⁷.

La teoria astrològica-miasmàtica, que al segle XIV tenia la virtut d’alliberar falsos culpables i d’anar més enllà d’aquesta mena de mecanisme antropològic permanent que tenim els humans, el del boc expiatori, avui torna a ser divulgada per

3 *Compendium de epidemia compilatum Parisius per magistros facultatis medicorum*, 1348.

4 G. Bocaccio, “Proemi”, *Decameró*, Edicions 62, Barcelona, 2002.

5 “[Si la tierra fuera musulmana no habría coronavirus](#)”, *El Confidencial*, 28-2-2020

6 “[Corona-jihad: La minoria musulmana acusada de propagar el coronavirus en la India](#)” *Voxpopuli*, 23-7-2020

7 “[Los inmigrantes conseguirán matar a los españoles](#)”, *Moncloa*, 24-6-2020

diferents grups del que anomeno religió líquida⁸. Diuen que estem entrant en l'època d'aquari, que el coronavirus és un catalitzador del despertar de la consciència⁹ i incardinen aquesta teoria medieval en una lògica de "desperta" o "il·luminats" i de gent ordinària o "adormida" massa bloquejada per adonar-se que la nova era està naixent.

No obstant això, el més habitual avui en la infodèmia és la referència a un pla, aquest cop no diví, sinó dels que suposadament controlen el món. Fixem-nos però, que el fet de que hi hagi un Déu o no al darrere no canvia l'esquema de fons: per sota del desordre i el caos aparent hi ha un pla, una llei o una voluntat, algú o alguna cosa que mou els fils, que té el control. Vídeos com *Pandèmia: L'agenda secreta darrera la Covid-19* de la biòloga Mikovits han estat visionats i creguts per milions de persones arreu del món. Segons explica Mikovits, el virus s'hauria creat en uns laboratoris de Carolina de Nord¹⁰ per crear un estat de pànic mundial i acabar així amb les llibertats individuals. En la mateixa línia, l'escriptora Cristina Martín Jiménez en el seu llibre *La verdad de la pandemia*,

*quién ha sido y porqué*¹¹, que ha constituït un gran èxit de vendes, defensa que som víctimes d'una operació de guerra psicològica dissenyada en els laboratoris socials de l'elit perquè ens agenollem i ens convertim en esclaus¹².

A la meua manera de veure, una de les diferències que crida més l'atenció entre la infodèmia del segle XIV i la del nostre segle és que avui les boles les propaguen gent que tenen carreres, doctorats, o que com a mínim, en molts països, han estudiat fins als 16 anys. Una bona part de les persones que es creuen i propaguen les "fake news" saben llegir i escriure, tenen accés a fonts d'informació diverses, coneixen mínimament què és un virus i un bacteri i, fins i tot, els rudiments del mètode científic. És a dir, la infodèmia del segle XXI resulta, en principi, molt més sorprenent i inexplicable que la de l'edat mitjana, on ningú podia saber les causes ni els mecanismes de la pestilència.

¿Com és que gent amb estudis biològics i científics divulguin aquests disbarats? ¿Com pot ser que persones que com a mínim han fet l'educació obligatòria facin córrer que la pandèmia no existeix, que tot és fruit d'un contuberni mundial, d'un pla de Bill Gates i de G. Soros per acabar amb el tercer món, o del propòsit maquiavèlic

8 Cf., J. Corominas, "Postveritat i religió líquida", Perifèria CPG 5/2018.

9 "Astrologia: del cólera al coronavirus, a las puertas de una nueva era", *La Vanguardia*, 6-4-2020

10 De fet, per desmentir aquesta classe de rumors, un grup de científics especialitzats en salut pública van redactar un comunicat a la revista *Lancet*, el 19 d'abril del 2020, fent referència a diferents investigacions que demostraven l'origen natural del coronavirus: "Els resultats conclouen, de manera aclaparadora, que l'origen [de la SARS-CoV-2] és a la vida silvestre".

11 C. Martín Jiménez, *La verdad de la pandemia. Quién ha sido y porqué*, Editorial Martínez Roca, Barcelona, 2020.

12 "Es tracta d'una guerra encoberta. L'objectiu és el control de la planeta, el control de tots nosaltres". Cf. "La covid no es una pandèmia, es una 'plandemia', una coacció y una extorsión", Ateneo Mercantil de Valencia, 9-6-2020

dels xinesos per imposar la xarxa 5G? ¿Com poden dir que l'aigua calenta mata el virus o que beure lleixiu diluït és un bon tractament? Per cert, aquest últim remei, defensat públicament ni més ni menys que pel President d'Estats Units, ha provocat intoxicats i morts arreu del món¹³.

Foto de Cleyton Ewerton a Pexels

Les persones som éssers molt complexos, estem travessats per idees, hàbits, règims culturals, emocions, incerteses i pors, i seria massa fàcil atribuir les infodèmies del nostre temps a un sol factor, a, per exemple, la manipulació política, l'estupidesa de la gent o les xarxes socials. Ens trobem sens dubte davant d'un entramat de causes, totes prou importants, i d'aquestes, sense que ni molt menys esgotin l'explicació del perquè de la infodèmia i del perquè gent preparada i amb estudis es converteixen en agents seus, m'atreveixo a destacar-ne cinc: el creixent nacional-populisme, l'època de la postveritat en què vivim, el buit espiritual,

la incomprensió de la complementarietat de les creences amb el mètode científic i la responsabilitat de cadascú.

1. El nacional-populisme

Amb la pandèmia han aparegut diferents estratègies geopolítiques de desinformació, dissenyades per diverses formacions i grups nacional-populistes, majoritàriament d'extrema dreta, des de la Rússia de Putin i la Xina de Xi Jinping al moviment Qanon¹⁴ recolzat per Trump. Aquestes organitzacions utilitzen la "infodèmia" per lluitar contra la democràcia i solen estar lligades als interessos d'alguns grans inversors que quan veuen amenaçats els seus negocis neguen l'existència del virus o minimitzen les seves conseqüències.

És el què hem vist que feia el president d'Estats Units en tot moment propagant informació falsa a través de mitjans oficials i xarxes socials. Així Trump va acusar el govern xinès d'iniciar ni més ni menys que una ofensiva biològica sobre la població mundial, afirmant que el virus s'havia creat en un laboratori xinès. A més, recordem que va recomanar tractaments d'eficàcia no provada, o directament absurds o nocius per a la salut i que les seves recomanacions van provocar nombroses intoxicacions. Per si tot això no fos prou delirant, Trump

¹³ ["Los bulos sobre supuestas curas sobre el coronavirus también enferman y matan"](#), *Eldiario.es*, 9-4-2020.

¹⁴ QAnon o Q: (abreujament de Q-Anònim) és una de les principals teories de la conspiració de l'extrema dreta nord-americana que detalla una suposada trama secreta contra Trump i els seus seguidors. El plantejament és bàsicament una actualització dels protocols dels savis de Sió que va servir per justificar els pogroms jueus.

dona suport al moviment conspiranoic Qanon catalogat per l'FBI com una amenaça de terrorisme domèstic¹⁵.

Són molts els dirigents mundials, i els grups, a part de Trump, que promouen la infodèmia: el president de Nicaragua Daniel Ortega, els dictadors de Bielorússia, Turkmenistan i Corea del Nord, el president de la Índia N. Modri, el president de Brasil Bolsonaro, l'ex-viceprimer ministre d'Itàlia Matteo Salvini, etc. Tots aquests líders i grups es col·loquen per sobre de la ciència i dels experts i justifiquen les seves teories, "fake news", i "fets alternatius" a través de mites perillosos, com la "grandesa de la nació", que recorda el crit feixista de *"España Una, Grande y libre"*. Aquesta grandesa estaria compromesa per l'internacionalisme, i també per la ciència, precisament per la seva pretensió d'universalitat.

Potser una de les expressions més clares d'aquest feixisme al nostre país, repetit en tots els països de forma semblant per grups similars, ha estat la del advocat i dirigent de Vox, Ortega Smith quan va dir que "els meus anticossos espanyols lluiten contra el maleït virus xinès"¹⁶, però una de les actuacions més escandaloses ha estat la del primer ministre de la Índia Narendra Modi, que ha aprofitat la pandèmia per promoure una campanya de demonització de la població musulmana del país, acusant-los de propagar el virus. Un dels signes més clars de tota política

feixista és la promoció de l'odi a les minories i una de les acusacions més efectives per promoure'l és dir que són portadores de malalties. És així com els nazis descrivien els jueus i és així com els governs nacional-populistes actuals justifiquen les seves polítiques hostils als immigrants i a les minories.

Però ni el nacional-populisme ni la infodèmia són una exclusiva de grups d'extrema dreta. Hem vist com en moltes ciutats del món hi ha hagut manifestacions negacionistes on participaven, a més de neofeixistes, persones presumptament neoliberals i fins i tot neocomunistes i neollibertaris. També hi ha corrents indigenistes identitàries i ecològiques que rebutgen tota ciència per considerar-la una arma contra-natura o, com és el cas del president de Nicaragua, que defensen que l'epidèmia és una arma de l'imperialisme.

2. L'època de la postveritat

Els dictadors, els antidemòcrates, els nacional-populistes, tenen avui una arma poderosíssima, la de la postveritat. En la guerra moderna, iniciada segons Todorov per Hernán Cortès en la conquesta de Mèxic¹⁷, és clau la desinformació i el coneixement de les creences de l'enemic per treure'n profit, enganyar-lo i manipular-lo, però la postveritat és un altre pas de rosca respecte a aquesta manipulació i desinformació moderna.

¹⁵ [Qanon. Wikipedia](#)

¹⁶ ["Anticuerpos españoles"](#), *Eldiario.es*, 14-03-2020

¹⁷ T. Todorov, *Nosotros y los otros, La conquista de América*, Madrid, Siglo XXI, 2010.

La postveritat és una mentida que ens ve molt de gust, o una veritat a mida de cadascú, de la nostra voluntat, gustos, sentiments, expectatives o necessitats personals, al marge dels fets i de qualsevol discerniment racional. A diferència del mentider i dels xarlatans de tots els temps que coneixen la veritat i tracten d'amagar-la, el que genera "postveritats" prescindeix de la veritat, de com són realment les coses. No hi ha una altra veritat que la que ell crea amb la seva narrativa. Amb aquesta arma no és que el poder ens enganyi, sinó que participem gustosos en el seu engany i la seva divulgació.

Sempre el poder, i més encara com més totalitari, ha propagat mentides i manipulat les persones mitjançant la por, les emocions i determinades creences. Mentre els totalitarismes de segle XX utilitzaven la premsa, el cinema, la ràdio i la televisió per manipular-nos d'una forma vertical, de dalt a baix, ara a internet aquest poder és horitzontal i molt més invisible i efectiu. La gran innovació del autoritarisme que amaga la postveritat és que compta amb la col·laboració activa i complaguda de bona part de la població i que no necessita la coacció. És la situació somiada per tot totalitarisme: un poder immune a la crítica i que disposa de la complicitat i l'entusiasme de les seves víctimes.

Ja vam exposar en el número de *Perifèria CPG* dedicat a la postveritat que aquesta és sistèmica¹⁸. Dificilment po-

driem mantenir l'actual sistema econòmic-polític i cultural mundial sense ella. Segons el *The Washington Post*, el president Trump, al desembre de 2019, havia fet més de quinze mil quatre-cents tretze afirmacions falses o enganyoses com a president¹⁹. Això suposa una mitjana d'aproximadament, 14,6 de declaracions "postverdaderes" per dia i Trump les va anar augmentant en la mesura que anava comprovant que aquestes postveritats feien pujar exponencialment la seva popularitat. Trump i molts altres creadors de "fake news" juguen amb les fantasies de la gent, s'adapten a elles com si es tractés d'un joc eròtic i és obvi que per al joc eròtic amb un altre es necessita el seu concurs. Molts dels receptors i divulgadors de les "fake news" de Trump ja saben que són mentida, però a qui li importa això avui? O pitjor, saben que són mentida, però són les mentides que els agraden i ells són els primers interessats en creure-les i divulgar-les.

Uns dels principals vehicles de les postveritats són les xarxes socials consultades a través dels mòbils, que constitueixen avui el principal medi d'informació. 5.190 milions de persones al món disposen de mòbil i el 50% de la població mundial és usuària de xarxes socials, especialment YouTube, Facebook, WhatsApp, Instagram i TikTok. L'usuari mitjà passa 3 hores i 40 minuts al dia en línia, uns 50 dies a l'any en total i aquest us creix un

18 J. Albert Vicens, "El sistema de la postveritat", en L'època de la postveritat, *Perifèria CPG*, 2018.

19 "Veracidad de las declaraciones de D. Trump", *Wikipedia*

10% anual²⁰. Això altera completament la nostra manera de pensar, d'escriure, de raonar i de relacionar-nos "amb la realitat física". Ens fixarem només en un dels elements de la xarxa internet, prou conegut, molt lligat amb la infodèmia i que, per si sol, mostra l'abast d'aquesta alteració: els algoritmes.

Els algoritmes de les xarxes no només ens diuen el que volem sentir, doncs saben pels clics que fem els nostres gustos, interessos i inclinacions polítiques o religioses, sinó que nosaltres mateixos ja ens hem acostumat a cercar només el que volem sentir, i a evitar la confrontació amb grups i persones que pensen diferent. Així, als grups de Whatsapp, twitter, fòrums, etc., s'hi desenvolupen més aviat monòlegs que diàlegs i debats seriosos, ja que de seguida s'exclouen o s'autoexclouen d'aquests grups els que pensen diferent. Vivim en una bombolla on confonem les informacions que anem rebent amb la realitat, estem contentíssims de viure-hi i ens irrita que es coli alguna informació que posi en qüestió la "nostra realitat".

Es podria pensar que això ens porta a una mena d'empat tècnic: si sóc d'un grup negacionista em relaciono amb negacionistes i si sóc d'un grup de científics o de filòsofs, o d'aficionats a la música, em relaciono amb persones que els agraden aquestes àrees. El problema és que els «conspiracionistes», els fabricants de

rumors, els negacionistes, els grans activistes de la infodèmia, juguen a les xarxes amb moltíssima avantatge. Pensem només en la següent dada: es calcula que al món la gent passa entre 19 i 27 segons mirant una mateixa pàgina web abans de saltar a la següent. I la distracció no consisteix sols en moure's d'una pàgina web a una altra, sinó en no estar quiets a la pàgina que estem explorant.

Per tractar de vèncer aquesta distracció, els periodistes acumulen les afirmacions més importants, sense arguments, en les primeres línies de l'article, perquè saben que només una minoria de lectors avança més enllà²¹. La "navegació" a Internet cada vegada és més compulsiva. I això impossibilita l'ús de la raó que requereix llegir articles més llargs d'un paràgraf, dedicar-hi temps, captar els arguments de l'altre, reflexionar. Voler raonar a les xarxes socials és jugar sempre en camp contrari. Una frase curta i enginyosa serà més aplaudida i compartida que el millor dels articles i les notícies més rigorosament presentades. El que dóna valor als fluxos d'informació és simplement la seva "viralitat". Com més repetida i compartida és una informació més "important" és i el seu valor intrínsec i la seva veritat és completament indiferent²².

Trump i d'altres grups han aprofitat bé el "funcionament" de les xarxes, aquest jugar sempre a casa que els permet la "xarxa" i la fauna d'internet: Les empreses que es de-

20 ["Situación global Mobile 2020"](#) Social media Marketing, 2020.

21 Joan Albert Vicens, op. cit.

22 Ibid.

diquen a vendre seguidors, els “trolls”, els “haters”, els “influencers”, etc. Com que a diferència dels mitjans d'informació tradicional a internet no hi ha cap tipus de filtre, qualsevol ximpleria, “fake news” o teoria conspirativa es pot difondre amb facilitat. Generar-les és molt fàcil, només requereix una mica d'imaginació i saber què és el que la gent vol sentir i està disposada a creure. En canvi, desmuntar-les resulta molt més complicat. Es necessita temps, esforç i molta força de voluntat. Si algú aconsegueix verificar una determinada notícia, determinar-ne les fonts, etc., i reenvia el desmentit, aviat s'adonarà que interessa a poquíssima gent ja sigui perquè els “agrada més” la “fake news” o perquè el desmentit, a diferència d'ella, sol ser llarg de llegir i ja ningú està per gaires matisos ni complicacions.

Per exemple, si dic que el virus l'han creat en un laboratori de Wuhan això és fàcil i ràpid d'entendre i més si s'acompanya amb alguna gracieta contra els xinesos. En canvi, intentar explicar perquè no pot ser un virus creat al laboratori resumint els articles científics publicats a *Lancet*, és molt més complex, no es pot ventilar amb un comentari i no fa gràcia. Els que reben aquest últim missatge, a més de la mandra que els fa llegir-lo, no el reenvien perquè saben sobradament que si no envien comentaris breus, “graciosos” i aguts, no rebran ni aplaudiments ni milers de “I like” i fins i tot molts receptors quedaran decebuts, diran “jo opino que no” com si fos una qüestió d'opinió, o simplement, com a Trump, el què menys els importa és la veritat.

El fet és que quan desmenteixes una notícia falsa, ja te'n han arribat 3 o 4 noves de falses i t'acabes rendint. D'altra banda, a vegades no és tan fàcil desmentir les “fake news”. Encara no fa gaire vaig rebre un *whatsapp*, que fa anys que corre per les xarxes i que han llegit milions de persones, on es diu que a Espanya hi ha 400000 polítics i que som el país amb més polítics per càpita del món. Per curiositat vaig intentar trobar fonts rigoroses per establir la dada i no les vaig trobar. Un article de *Eldiario.es*, un diari força seriós, diu que potser n'hi ha entre 12000 i 25000, de polítics, però fan els contes de la vella i tampoc en cita les fonts²³.

Sense antídoto i amb les “defenses” cada cop més baixes la infodèmia es propaga i s'estén a un ritme vertiginós com una veritable pestilència catalitzada per personatges mediàtics i influents i a voltes per personatges que troben en un vídeo, en un *whatsapp* o piulada ocurrent, els seus instants de gloria.

3. El buit existencial

El règim de postveritats i els seus vehicles (xarxes socials, etc.) no funcionen en el buit, o més exactament funcionen en el buit existencial i espiritual que genera una cultura individualista on les relacions són cada cop més “virtuals” i on s'incentiva “l'ara i aquí” de la satisfacció dels meus interessos i desitjos. La individualització excessiva, la desvinculació de grups so-

²³ “¿Cuántos políticos hay en España?”, *Eldiario.es*, 29-4-2013

cials, de projectes polítics i comunitaris, la separació radical dels altres, tenen molt a veure amb aquest buit. Una vida sense arrelament social i cultural, sense relacions mínimament profundes d'amistat i d'afecte amb els altres, és una vida buida espiritualment per més plena que estigui de coses, de "espiritualitats de supermercat" i de relacions virtuals. El nostre món està ple de "triomfadors fracassats". Han triomfat exteriorment, han acumulat un munt de coses que el sistema entén i ven com un èxit, però estan amargats, se senten buits, tristos i deprimits.

Foto de Ashkan Forouzani a Unsplash

Les persones no som "coses", ni ens podem satisfer només omplint-nos de coses. Les situacions de crisi, com poden ser els terratrèmols, les desgràcies familiars, les malalties o la pandèmia actual, ens treuen de la nostra quotidianitat i ens revelen sovint aquest buit. Tots els psicòlegs coincideixen en que per superar les tragèdies i dificultats que ens depara inevitablement

la vida un dels elements imprescindibles és la connexió afectiva amb els altres, encara que sigui amb una sola persona. El preu que es paga si es substitueixen els afectes i les xarxes reals o físiques per les coses i les xarxes virtuals és precisament el de la buidor vital, la manca d'afectes, d'amistats i de comunicacions "reals". Diversos estudis psicològics han establert una relació inversa entre les hores dedicades a les xarxes socials i la web i el buit existencial²⁴.

El buit espiritual fa més difícil de suportar la incertesa i acabem preferim una mentida a no saber. Així, davant d'una realitat difícil de comprendre i que té conseqüències greus com la pandèmia moltes persones no troben eines "espirituals" per assumir-la i acaben distorsionant la realitat i agafant-se a qualsevol explicació, per delirant que sigui, que els permeti pensar que hi ha un "ordre", o una llei, o alguna "repetició" històrica darrere de tot, abans que acceptar una realitat oberta que ningú controla totalment.

La infodèmia troba en aquest buit un lloc excel·lent per fer-hi el niu, ja sigui enfarfegant-lo amb un ús compulsiu de les xarxes i jocs *on-line* de tota mena o, d'una manera més sofisticada i paradoxal, farcint-lo d'espiritualitats de supermercat. Els que sempre estan a l'aguait per fer nous negocis han descobert en aquesta

²⁴ "El sentido de vida en los jóvenes: redes sociales, relaciones significativas y actividades de ocio" Grupo de Investigación PSICOSOC, Centro de Estudios Superiores Don Bosco, Universidad Complutense de Madrid, 2010.

mancança un filó extraordinari i no s'ha tardat gota en convertir "l'espiritualitat" en una mercaderia mundial.

Vivim consumint espiritualitats de supermercat i n'hi ha per tots els gustos: iogues de tots els colors, raikis, "neteges energètiques", biodescodificacions, regressions i canalitzacions a cada cantonada; cursos d'autoajuda tan ràpids com un clic d'internet, i "il·luminacions" i màsters que pots obtenir en un mes. Sovint aquestes espiritualitats ens alliberen momentàniament del abisme interior, però passat l'efecte de la "novetat" tornem a ell i busquem simplement una altra mercaderia espiritual. És per això que avui dia l'espiritualitat, de la que s'ha dit sovint que ens protegeix de l'addicció, es pot convertir ella mateixa, paradoxalment, en una addicció penosa.

R. Lacalle, introductor del ioga a Espanya, ens adverteix que aquests mercaders de l'esperit són terribles: "Ayer me comentaba un amigo que va a hacer un congreso combinando música y espiritualidad en unas carpas y que lo quiere hacer muy económico: a cinco euros la entrada. Entonces cogió y llamó a Deepak Chopra [un conocidísimo gurú estadounidense]. A su secretaria, claro, él no se pone. Preguntó si podría venir a dar una conferencia. Le pidieron 350.000 euros. Por una conferencia. Y cuando este amigo dijo que lo querían hacer barato, para todo el mundo, le contestaron: «Bueno, es que cuando él da una conferencia se pueden cobrar 1.500 euros por entrada, porque la

gente los paga». Hay un lado siniestro en esta pseudoespiritualidad. De eso se han aprovechado muchos gurús indios. Han visto que en occidente pagamos cerrando los ojos, sin discernir, como mentecatos, y han venido a hacer su agosto"²⁵.

Aquestes espiritualitats de baixa volada es converteixen en un embolcall òptim per la infodèmia: solen ser una font de "negacionismes" de tota mena: des del rebuig de la teoria de l'evolució, fins a l'afirmació de que la terra és plana²⁶ o les animalades del cardenal espanyol Cañizares, pròpies de la gran pestilència de segle XIV: "el dimoni existeix en plena pandèmia, intentant portar a terme investigacions per a vacunes i per a curacions. Ens trobem davant la dolorosíssima notícia que una de les vacunes es fabrica a base de cèl·lules de fetus avortats"²⁷.

El buit existencial no es sadolla amb cap mena de mercaderia, tampoc l'espiritual, sinó amb una espiritualitat elemental i apta per a totes les persones, més enllà de si són atees, religioses o agnòstiques. Aquella consistent en un atènyer-nos a la vida més íntima i a tenir cura de si mateix i

25 R. Lacalle, "[Hay un supermercado espiritual con los peores mercaderes](#)", *El Mundo*, 8-2-2014

26 "[Tierraplanistas. Un negocio alimentado por las redes sociales y las fake news](#)", *El Plural*, 9-10-2019

27 "[El cardenal Cañizares advierte que la vacuna antiviral se hace con fetos abortados](#)", *La Vanguardia*, 15-6-2020

dels altres²⁸. Aquesta vida íntima i singular, que ens permet d'entotsolar-nos, és diferent de la vida biogràfica que poden recollir les enciclopèdies, i de la vida orgànica per la que podem passar anys, entubats en un llit, sense vida íntima ni biogràfica, però òbviament aquestes tres vides es recobreixen, estan imbricades i cadascuna d'elles repercuteix sobre les altres.

Podríem entendre l'espiritualitat com una forma d'acció sobre la vida més íntima i profunda, la de la nostra continua experiència de les coses, del món, dels altres i de mi mateix. De la mateixa manera que per tocar música o per caminar a la muntanya cal exercitar-se, també cal fer-ho per l'art de viure. L'espiritualitat de la què aquí parlo fomenta la introspecció, el coneixement d'un mateix, les habilitats pràctiques per a créixer com a persona, la capacitat d'autocontemplar-se en relació amb els altres, la natura i les coses, i la disposició solidària. En definitiva, unes actituds i aptituds indispensables per mantenir la salut mental, l'equilibri entre ment i cos.

El cultiu d'aquesta espiritualitat pot donar

un cert sentit i orientació a la vida i més fortalesa per afrontar el dubte, la incertesa, les situacions complexes i difícils, la pròpia vulnerabilitat i fragilitat, i, per suposat, les infodèmies de tota mena perquè fa que tinguem menys necessitat d'autoenganyar-nos. Aquesta espiritualitat elemental no se sol ensenyar a les escoles, ni a les famílies, ni als grups de joves, potser també perquè en ella mateixa és una força antisistema.

L'espiritualitat "real" és un camí lent, únic, singular i intransferible, contra la velocitat "viral" de les xarxes i la repetició dels eslògans, de les fórmules fetes, de les receptes màgiques dels mestres i gurus de torn; valora allò inútil, contra la hiperproducció i la continua recerca de resultats; reconeix les pors, les incerteses i és capaç de mirar els abismes, contra les infodèmies i tota mena de tapaforats; està més enllà d'aquestes felicitats de supermercat i somriures congelats que ens volen vendre i que recorden aquella cançó francesa que fa "Tout va très bien madame la Marquise"²⁹. Es tracta, en definitiva, d'una espiritualitat que no es pot comprar ni vendre, que avança i es mou en les coses senzilles: l'amistat, un passeig lent, la contemplació, la conversa, la solidaritat, l'afecte pels altres...

28 "La ética del cuidado de uno mismo como práctica de la libertad", entrevista a Michel Foucault de Raúl Fornet-Betancourt, Helmut Becker y Alfredo Gómez-Muller, feta el 20 de gener de 1984. Es troba publicada a la *Revista Concordia* 6, 1984, pp. 96-116. Foucault, que era ateu, entén l'espiritualitat com un accés de la persona a un certa manera de ser i les transformacions que hauria d'acomplir en si mateix per accedir a aquesta manera de ser. Una definició no gaire diferent de la definició que fa d'exercicis espirituals Sant Ignasi: "Por este nombre se entiende todo modo de examinar la conciencia, de meditar, de razonar, de contemplar; todo modo de preparar y disponer el alma, para quitar todas las afecciones desordenadas".

29 Així acaba la cançó: "Eh bien ! Voila, Madame la Marquise, / Apprenant qu'il était ruiné, / A peine fut-il rev'nu de sa surprise / Que M'sieur l'Marquis s'est suicidé, / Et c'est en ramassant la pelle / Qu'il renversa toutes les chandelles, / Mettant le feu à tout l'château / Qui s'consume de bas en haut ; / Le vent soufflant sur l'incendie, / Le propagea sur l'écurie, / Et c'est ainsi qu'en un momento / On vit périr votre jument ! / Mais, à part ça, Madame la Marquise, / Tout va très bien, tout va très bien."

4. La incomprensió de la complementarietat entre creences i mètode científic

Una de les característiques comunes de les persones i els moviments que més alimenten la infodèmia (grups anticiència, negacionistes, antivacunes, moviments d'extrema dreta, però també, perquè la infodèmia acaba essent molt transversal, alguns grups ecologistes i d'esquerres i no poc grups d'espiritualitat) és el menyspreu o, com a mínim, la incomprensió del mètode científic. Un menyspreu i incomprensió que augmenta arreu del món gràcies també a les campanyes d'aquests grups. Per exemple, una enquesta recent als Estats Units indica que creix el nombre de joves que creuen que la terra és plana³⁰. Sovint aquests grups afirmen que la ciència és una creença més. Segons ells, així com un creu en Buda, Alà o Yahvé, hi ha gent que creu en la teoria virològica que explica la pandèmia, o en la física quàntica o en la teoria de l'evolució.

Una manera senzilla i pedagògica d'explicar la diferència entre ciència i creença alhora d'intentar aproximar-se a la realitat és assenyalant que les ciències ens il·lustren sobre el "què" i les creences sobre el "per a què". Per exemple, les ciències ens poden il·lustrar sobre com m'ho he de fer per aprimar-me sense perdre la salut, sobre com opera el virus de la Covid, com es propaga etc., però no ens diuen res sobre "valors", sobre per a què volem aprimar-nos o per a què volem parar la

propagació del virus. La ciència pot establir quants morts hi haurà segons diferents escenaris de contenció de la pandèmia, però no ens diu res sobre quin nombre de morts podem trobar acceptables i quin no, sobre si hem de deixar morir la gent gran que són els més vulnerables o no, sobre un possible equilibri entre no perjudicar massa l'economia i evitar masses morts fruit del Covid.

El saber de la ciència mai és definitiu, sempre pot ser desmentit i està obert a una permanent revisió. La virologia mateixa compta amb un munt d'hipòtesis sobre els orígens, la reduplicació, els diferents agents virals etc. El què fa el científic és maldar per verificar i contrastar les hipòtesis i mantenir-les mentre no en trobi d'altres que les falsegin³¹, que expliquin millor la realitat estudiada i que, en conseqüència sigui més útil per operar amb ella. No deixa de ser impressionant que des de que es va anunciar l'existència d'un nou coronavirus a finals de l'any 2019 els investigadors de tot el món, compartint els seus resultats, han estat capaços de registrar 12000 mutacions del seu genoma³². Podríem fer un

31 Actualment una de les formes més esteses de comprendre com funciona el mètode científic, que és una de les pretensions de la filosofia de la ciència, és a través del "falsacionisme" o l'intent permanent de refutació de les hipòtesis científiques plantejat per Popper. Si no podem refutar les hipòtesis aquestes queden corroborades, però mai plenament verificades. Mai podem saber si una determinada hipòtesis és veritat o és tota la veritat. No podem arribar a una verificació absoluta, però si que podem arribar a saber si és falsa. Cf. K. Popper, *Conjeturas y refutaciones*, Ed. Paidós, 2011.

32 "[The coronavirus is mutating, does it matter?](#)" *Nature*, 8-10-2020

30 "[El auge del terraplanismo](#)", *Libertad digital*, 13-5-2019.

article interminable sobre tot el què els científics han après i ens han ensenyat de com es reduplica el virus, com interactua amb les cèl·lules, quins efectes té sobre la salut humana, etc. Sense el saber científic, sense tecnociència, no només seria inviable la pervivència de la humanitat en el seu conjunt (7000 milions de persones), sinó que probablement tornariem a èpoques d'obscurantisme absolut.

Foto de Chokniti Khongchum a Pexels

Molts habitants del planeta no encaixen bé els dubtes dels científics perquè no entenen el funcionament del mètode científic, la seva evidència empírica i conceptual complexa i canviant. La paciència, que com s'acostuma a dir en català és la mare de la ciència, no els escau. Fixem-nos que qualsevol científic expressa dubtes, ens parla d'estadístiques i probabilitats i canvia d'opinió a partir de nous estudis, mentre que un sanador ho té tot clar des del primer moment. Les idees conspiranoiques i les pràctiques màgiques per curar-se, divulgades en la info-

dèmia, tenen l'avantatge de la seva absoluta i rotunditat. Davant la pregunta que fem al metge, "per què em passa això a mi doctor?", preferim qualsevol falsedat tranquil·litzadora a la resposta de: "No li sé dir".

Les creences, a diferència de la ciència, orienten la nostra vida, els projectes individuals, polítics i socials. Si en el cas de la Covid decideixo que les vides humanes són més importants que l'economia, la ciència em pot ajudar a bastir i a calcular els escenaris per minimitzar els danys sobre la vida humana, però la decisió no és científica, sinó ètica, moral, religiosa o política. Recordem que els camps de concentració van ser uns laboratoris excel·lents per a molts científics. La ciència és en ella mateixa ètica i políticament cega i metodològicament agnòstica. No entra, ni pot entrar, en el regne dels valors i els fins que els homes es vulguin donar en la seva vida. L'únic que pot fer, i no és poc, és que algunes de les decisions humanes siguin informades.

Les creences, en definitiva, també són decisives i indispensables per a la vida social. Creiem en l'estat, o en els diners o en l'amor. Sense cap mena de creença no podríem viure en societat o seríem reduïts a autòmats. Si erradiquem les creences hauríem d'eliminar no només les religions, sinó també la democràcia, la llibertat i el respecte a les persones. Sense un cert règim de confiança que implica tota creença, per raonada i justificada que estigui, seria impossible, per exemple, defensar l'humanisme.

Ara bé, exacerbar les creences en detriment de la ciència ens porta a un món monstruós, a un retorn a la màgia i a tota mena de supersticions. Sense la crítica benèfica de la ciència les creences fàcilment esdevenen delirants. I el mateix podem dir de la ciència. La exacerbació de la ciència (cientisme) en contra de tota creença també ens porta al desvari, entre altres coses perquè convertim la ciència en un nou ídol davant el qual agenollar-se; en una creença, en una nova “religió”, en la única veritat, fent-li dir coses que no li pertoqueu, com totes les que pertanyen al món dels fins i dels valors³³.

Darrera d'aquesta incomprensió, tant de les creences com de la ciència, s'amaga un prejudici modern: pensar que la ciència és racional i les creences irracionals. Els camins (mètodes) de la raó humana per adreçar-se al fons sempre obert i inabastable de mi mateix, dels altres, de la natura, de la societat i del món en general, són plurals. La ciència no és l'única forma de racionalitat. La literatura, el mite, la metàfora, l'art, la religió, la filosofia, constitueixen també camins racionals per abastar veritats humanes de gran importància per orientar els grups i la vida de les persones³⁴.

¿Com podem vèncer la irracionalitat de les creences quan esdevenen dogmàtiques i de les ciències quan esdevenen científiques? ¿Com combatre una creença

racista, per exemple, o una creença científica en què es defensa que el millor per la humanitat és la modulació dels nostres cossos, cervells i ment a través de la biotecnologia i dels algorismes informàtics?

Crec que l'únic antídoto que tenim és el de l'esperit crític inherent a l'exercici de la raó, amb mètodes plurals i sempre oberts, amb l'avaluació de les conseqüències en els nostres actes de les creences rebudes o adquirides. Si s'elimina tota instància crítica i un procés continu de verificació de les creences, que és allò més propi de la raó, les creences, siguin quines siguin, també la ciència quan la convertim en creença, es fossilitzen i obren pas al fanatisme, al dogmatisme i a la credulitat, que és el contrari de l'esperit crític.

Només allà on el pensament crític brilla per la seva absència es pot estendre la infodèmia. Seria massa fàcil atribuir aquesta absència a causes externes a la nostra voluntat: al sistema de la postveritat que hem comentat, a determinats grups i moviments, a la manipulació política, a l'afavoriment en l'educació dels coneixements tècnics per sobre dels coneixements crítics i humanistes. Hi ha també una coresponsabilitat de cadascú.

5. La coresponsabilitat individual

Els camins de la raó s'han de cultivar. Pensar costa. És més fàcil recórrer a tòpics, a clixés prefabricats, a lògiques binàries i simples, com la dicotomia poble-casta, nosaltres-ells, gent del carrer-polítics,

33 Cf. Jordi Corominas, “[Crítica a La Religió tecnocientífica](#)”, Perifèria 5/2018.

34 X. Zubiri, *Inteligencia y razón*, Madrid, Alianza Editorial, 1984.

que reflexionar sobre la complexitat de les nostres interaccions. L'eficàcia de la pestilència infodèmica, de la postveritat i de la manipulació política, reposa sobre una gran dosi de responsabilitat personal, sobre la infantilització del món en què tots participem: tota la culpa la tenen els altres, jo no hi tinc res a veure.

En el nostre país, a tall d'exemple, hi ha moltíssima la gent que ho sap tot del futbol, les lesions musculars dels jugadors i les seves relacions sentimentals, les tàctiques dels entrenadors. Si una dècima part de les energies que es dediquen a recollir tota aquesta informació i a discutir-la es dediqués a qüestions socials, o a la política entesa com interès pel bé comú, de ben segur que el nostre país seria molt diferent.

Bertolt Brecht deia que "El pitjor analfabet és l'analfabet polític. No sent, no parla, no participa dels esdeveniments polítics. No sap que el cost de la vida, el preu dels fesols, del pa, de la farina, de la roba, de les sabates i de les medicines, depenen de decisions polítiques. L'analfabet polític és tan drogo que s'enorgulleix i treu pit dient que odia la política. No sap que de la seva ignorància política neix la prostituta, el menor abandonat i el pitjor de tots els bandits, que és el polític corrupte, marmatxo i lacai de les empreses nacionals i multinacionals"³⁵.

Però aquesta mena d'analfabetisme polític encara ens podria fer pensar que

la infodèmia, les postveritats i l'ús de la comunicació que fan els polítics, és una espècie de manipulació de idiotes o de gent ignorant. Més aviat, del què cal adonar-se és que el què fan la infodèmia i alguns polítics és alimentar les nostres passions més baixes. La misèria moral i la corrupció que detectem fàcilment en els polítics és també la nostra. Sense ella no seria possible la seva misèria moral ni la seva corrupció.

Això ho il·lustra molt bé Judith Butler. Aquesta filòsofa afirma que l'atractiu de Trump sobre la meitat dels nord-americans es que els allibera de tota obligació ètica i dels valors políticament correctes a finals del segle XX. Segons ella, molts nord-americans, independentment de la posició social (obrer, ric, pobre o vingut a menys), estant tips de reprimir allò que creuen: volen portar armes ben visibles; volen vomitar la seva bilis racista, el seu menyspreu per l'estranger, el llatí, el xinès, o l'àrab; volen, com fa Trump, mostrar el seu masclisme i la seva misogínia sense complexos; volen destruir les regulacions mediambientals perquè els importa un rave la natura. I Trump encarna bé el que ells pensen, senten i son³⁶.

6. Podem immunitzar-nos contra la infodèmia?

Un cop enumerades algunes de les causes que al meu entendre faciliten l'expansió mundial de la infodèmia, quedant-me

35 *Horizontes educacionales*, vol. 14, n. 2, 2009

36 Judith Butler, "[¿Se termina por fin el Show Trump?](#)", *Eldiario.es*, 8-11-2020

molt lluny encara d'una explicació satisfactòria del fenomen i d'apaivagar la perplexitat que em suscita, ve la pregunta del milió: com es pot combatre? No sóc ni de bon tros tan optimista com J. Brinard, especialista en epidemiologia i salut pública, que afirma que la manera de neutralitzar la mala informació és inundar el sistema d'informació veraç³⁷. Segons els seus models de simulació un 60% de informació veraç seria suficient per neutralitzar en la població els efectes d'un 40% de *fake news*. A més, afirma que hi ha certes persones que son "immunes a la infodèmia". Es tracta de persones que, com que posseeixen una actitud crítica com la que defensàvem abans, sotmeten a escrutini i verificació la informació que reben abans de divulgar-la i repliquen corregint-la si la consideren incorrecta. Segons ell, si s'aconseguís un percentatge mundial d'aquestes persones d'entre un 20% o un 25% ni hauria prou per frenar la infodèmia.

Apart que això suposa comptar amb com a mínim mil dos-cents milions de persones crítiques, ja he explicat abans perquè em sembla que les "*fake news*" tenen sempre les de guanyar fins i tot si aconseguíssim que totes aquestes persones immunes fossin críticament actives en les xarxes. No obstant, sí que crec, més enllà de tota eficàcia i victòria sobre la infodèmia, doncs hi ha molts combats que valen la pena malgrat que el fracàs estigui pràcticament assegurat, que l'única ma-

nera de resistir es enfortint el pensament i l'educació crítics. Tot allò que afavoreixi la deliberació, el diàleg, el discerniment, el passar pel sedàs les informacions. Sense aquestes actituds no hi ha manera de distingir les notícies de les boies, els fets de les postveritats, els astrònoms dels astròlegs, els científics dels bruixots. En la nit de la credulitat tots els gats son grisos. De moment, hem d'intentar resistir i no tirar la tovallola.

Imatge de Gerd Altmann a Pixabay

Cal reconèixer que no és gens fàcil mantenir actiu en la societat aquest esperit crític. Tot convida les persones crítiques a quedar-se a cuidar el jardí de casa i a donar la batalla per perduda. En general, les persones "immunes" a la infodèmia utilitzen molt menys les xarxes i quan les utilitzen ells mateixos acaben vivint en una bombolla. Els que envien "*fake news*", gracies i teories conspiratòries, no les envien a aquestes persones perquè saben que no "els hi agraden". Si malgrat tot les persones amb prou "anticossos" per resistir la infodèmia van saltant obstacles i vencen la mandra intel·lectual de qüestionar les desinformacions enca-

37 J. Brinard, [Misinformation making a disease outbreak worse: outcomes compared for influenza, monkeypox, and norovirus](#), Sage Journal, 2019

ra els queda vèncer la mandra de parlar, per exemple, amb un negacionista, sense enfadar-se, amb l'esperança que pugui atendre a raons. Potser quelcom que els pot incentivar a vèncer aquesta mandra és pensar que molts negacionistes, o persones que creuen i propaguen la infodèmia, poden ser amics seus, persones per les quals senten afecte. No els intentarien ajudar si fossin víctimes de la pandèmia, del virus? Per què no si són víctimes de la infodèmia?

Segons el diccionari “pestilència”, a més de significar mal olor i malaltia contagiosa i letal, significa quelcom dolent que pot originar danys molt greus. Una definició, aquesta última, que escau plenament a la infodèmia. Es tracta d'una pestilència que va en augment, que tots col·laborem a entendre, i de la qual estem molt més lluny que de la pandèmia del coronavirus de trobar-ne antídots. La pandèmia és una pestilència d'uns anys, les “infodèmies” són la gran pestilència del nostre segle.

Per aquells que esperen debilitar la negació científica d'un amic o un ésser estimat R. Darner remarca que cal començar sempre des del respecte: “La gent ha de sentir que es valora la seva opinió”. “Pot ajudar -continua- si fem preguntes enlloc d'oferir contraarguments i responem amb interès i comentaris no crítics a articles o punts de vista que comparteix l'altra persona. Un cop ho feu i hàgiu establert una base més agradable, el vostre homòleg pot estar més disposat a considerar el vostre costat. No cal dir que dir-li a algú que és ignorant i esgrimir fets o articles amb un enfocament del tipus ‘jo tinc raó i tu t'equivoques’ és gairebé segur que fracassarà, i és probable que solidifiqui l'oposició de la persona als vostres punts de vista. Però, fins i tot si dius i fas tot el correcte, probablement les teves probabilitats d'èxit siguin molt escasses”³⁸. La meva experiència abona aquesta darrera sensació de R. Darner.

38 Rebeckka Darner, [“How Identity—Not Ignorance—Leads to Science Denial. Changing the minds of Covid-19 deniers may require a lot more than sound reasoning”](#), Elemental Medium, 2020